

La natura, la bèstia

UNA EDICIÓ RECENT DE 'LA PUNYALADA' PERMET REDESCOBRIR UNA OBRA POLIÈDRICA, EN QUÈ EL PAISATGE DE L'ALTA GARROTXA TÉ UN PAPER DETERMINANT

Eloi Camps Durban > TEXT

La punyalada (1904), la novel·la més coneguda de l'escriptor i pintor olotí Marian Vayreda, no ha acabat d'encaixar en els cànons de la literatura modernista atesos el tarannà conservador de l'autor i la intenció didàctica i moralista amb què va concebre l'obra. Tanmateix, Margarida Casacuberta, doctora en Filologia Catalana, professora de la UdG i estudiosa de la producció literària de Vayreda, la reivindica com a ben moderna en una recent edició de l'obra de què s'ha fet càrrec, publicada a finals de 2021 per l'Editorial Barcino. A través del simbolisme i el llenguatge poètic, explica l'acadèmica olotina, Vayreda reflecteix un moment de transformació no només català, sinó de tot Occident, amb la crisi de l'imperialisme i de les institucions religioses, la construcció de l'Europa de les regions i la industrialització. Un altre tret que la fa moderna és el tractament de la natura i del paisatge, que s'aparta del realisme literari i obre noves maneres d'entendre'ls.

Una imatge gens idíl·lica. El pròleg conté la descripció paisatgística més extensa de la novel·la. Des del Bassegoda estant, el narrador—un alter ego de l'autor— evoca «el grandios panorama» de l'Alta Garrotxa, amb una adjectivació i unes metàfores que ja generen un cert trasbals: parla d'«aixecaments espantosos de massius granítics», «dantesques esquerdes» i «roques nues i pelades com insepulcres crans de titans». A aquest retrat, s'hi suma un lament que, avui,

passaria per una preocupació ecologista. La contrada es va degradant i «ja no és aquella terra joveçana i rumbosa com una núvia bosquerola» que havia conegut Albert Bardals, el protagonista de la novel·la, en la seva joventut.

A banda d'aquesta obertura grandiloqüent, de reminiscències verdaguerianes, l'escriptor olotí no s'esplaia en llargues descripcions de l'entorn. Són pinzellades ràpides i esparses, com quan compara els cingles que clouen la vall de Sant Aniol amb «les runes d'un amfiteatre colossal». Ara bé, apunta Casacuberta, «el paisatge és fonamental, com a *Solitud*, de Víctor Català (1905): el gran personatge és la muntanya». De fet, *La punyalada* té per subtítol *Novel·la muntanyenca*, igual que una obra anterior de Vayreda, *Sang nova* (1900). Casacuberta continua: «No sé si n'era conscient, però construïa un personatge, la muntanya, que és com un animal, un monstre. No hi ha descripcions realistes, excepte al pròleg. El lèxic, l'adjectivació, a l'hora de parlar de la muntanya, és del camp semàntic dels animals». També ho són els malnoms de molts personatges 'humans': Ivo-l'Esparver, l'antagonista, és comparat amb un llop; Bardals-el Picolí, amb un gos; Coral-lí, la tercera pota del triangle amorós, tant és un colom com una serp.

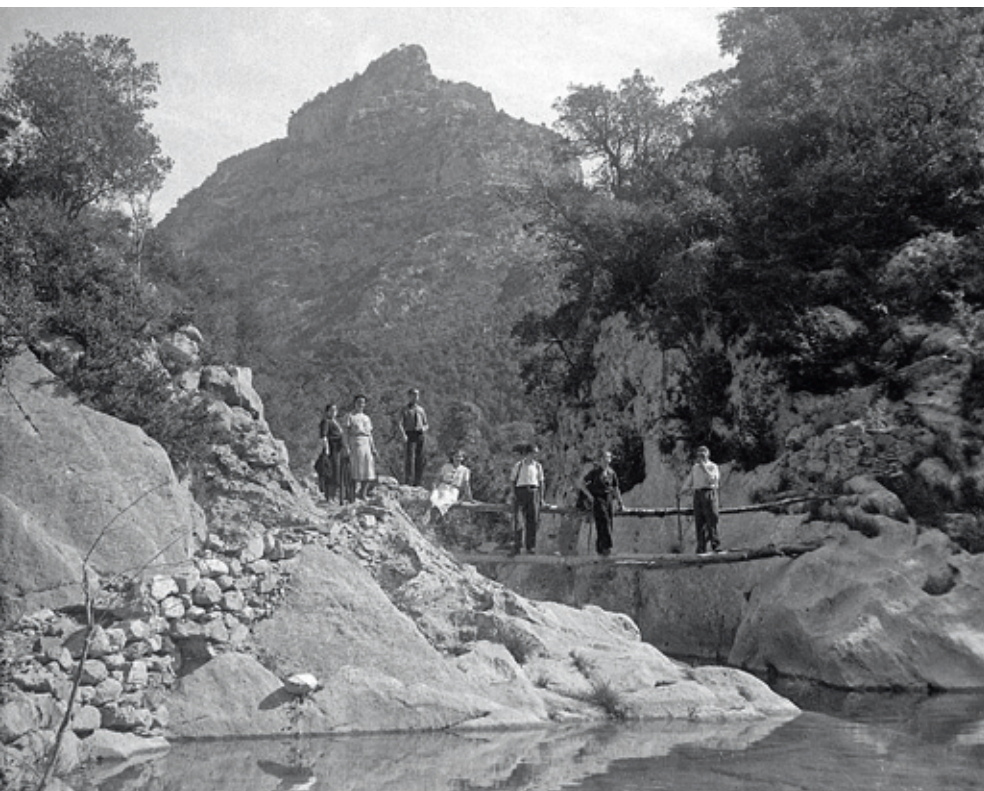
Aquesta natura desfermada, bestial, que no genera fascinació, sinó ofec, acompanya el Picolí en el seu procés de degradació moral. Així, al laberint mental correspon el laberint físic de les muntanyes garrotxines: en la persecu-

ció de l'Ivo, Bardals explica que s'encingla «per espadats i avencs inaccessibles en busca de balms i cofurnes, de grutes i bores ignorades o no visitades per ningú, descobrint racons esfereïdors i basardosos que a mi mateix, fill del país, m'eren sorprenents». La tesi subjacent de la novel·la és que tant la natura impassible i descontrolada com els homes que l'habiten necessiten una redempció, un divinitat ordenadora. I és que, com adverteix el narrador del pròleg, «aquell terror talment sembla abandonat de la mà de Déu», com el Montmany d'*Els sots feréstecs* (1901), de Raimon Casellas, considerada la primera novel·la llarga modernista. Tot plegat, resumeix Casacuberta, conforma una «natura de formes animals, que acaba engolint», i que l'experta vincula a la representació dels elements naturals en l'arquitectura de Gaudí.

La imatge de la natura i l'estil amb què la descriu Marian Vayreda s'allunyen molt dels principis de l'Escola d'Olot, grup d'artistes encapçalat pel seu germà Joaquim, que va convertir la capital de la Garrotxa en un dels principals nuclis artístics de Catalunya a cavall dels segles XIX i XX. El doctor en Història de l'Art Narcís Selles assenyala en un article a la *Revista de Girona* que els «paisatges idealitzats» dels pintors olotins «solen ser entesos com a espais de permanència i receptacles de la divinitat», que representen els valors de la catalanitat, i en què mai apareixen les forces que amenacen l'arcàdia garrotxina, com la industrialització i la secularització. Així doncs, les munta-

'La punyalada' de Marian Vayreda en l'edició de 2021 de l'Editorial Barcino. PROCEDÈNCIA: Arxiu Editorial Barcino.

nyes, els boscos, els prats de fajol i els aiguamoixos estan al servei no només de l'estètica, sinó d'una determinada construcció ideològica del país. Marian va ser un paisatgista molt discret

—preferia pintar escenes i motius costumistes, històrics i religiosos— i el teló de fons de les figures dels seus quadres és d'una quietud que contrasta amb les sensacions visceral que desperten els

cims, les timbes i les anfractuositats de l'Alta Garrotxa de *La punyalada*.

Preservar el lèxic. A través de l'estudi de la correspondència personal se sap que, quan l'autor preparava el llibre, va demanar a l'altre germà, Estanislau Vayreda, farmacèutic i botànic, que li facilités llistes de mots relatius a la muntanya, perquè ell ja no els coneixia. Al seu torn, l'edició de Barcino —com la de Jaume Vila, del 1993, publicada per Barcanova— conté nombroses notes que expliquen un ric vocabulari que, en bona mesura, només sobreviu imprès. Així, el lector actual pot familiaritzar-se amb termes com *corregai*, *capbrot* o *morrot*; verbs com *recoissiar*, *enginjolar* o *espellofir*; expressions com *agafar el trapau* o *passar-ne els taps*, i amb noms d'oficis desapareguts, com els artigaires.

Avui seriem capaços d'experimentar la natura tal com es plasma a *La punyalada*? El parer de Casacuberta és que no, perquè per a nosaltres «la natura ja és només paisatge», en el sentit que ha estat domesticada. I amb la generalització de les xarxes socials, molt sovint coneixem els paisatges abans d'anar-hi, «anem a buscar allò que ens han ensenyat, és impossible que puguem experimentar-los fora del marc cultural, com podia passar abans», afegeix. Sigui com sigui, aquesta nova edició de la novel·la pot ser un bon estímul per retornar o endinsar-se per primer cop pels camins de l'Alta Garrotxa. Una manera de fer-ho és seguir la ruta *L'Alta Garrotxa de Vayreda*, de la xarxa Itinnerània, que recorre alguns dels paratges més emblemàtics de l'obra. Qui sap si, gairebé 120 anys després que es publiqués, l'excursionista encara pot tenir la sensació que els cingles retallen «finament llurs freus i punxes sobre la dèbil celstia, sense relleus, com les dents d'una serra colossal» 🗡️

A dalt, el puig de Bassegoda, a l'Alta Garrotxa. C. 1930 // FOTO: Francesc Vidal Forga. PROCEDÈNCIA: ACGAX. Servei d'Imatges. A baix, un grup d'excursionistes a l'Alta Garrotxa. C. 1930 // FOTO: Francesc Vidal Forga. PROCEDÈNCIA: ACGAX. Servei d'Imatges.